

VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

GYVOSIOS DVASIOS SAJŪDIS TARPUKARIO LIETUVOJE

Alive Spirit Movement in Interwar Lithuania

SUMMARY

The article deals with *Alive Spirit* movement in interwar Lithuania. It shows that *Alive Spirit* movement, on one hand, was inspired by the effort to refresh the Catholic spirit shown by the famous Catholic intellectuals of that time in Western Europe (J. Maritain, E. Mounier, P. Klodel, G. Bernanos) who resisted the increasing secularism and its challenges; on the other hand, it was inspired by the increasing formalism of interwar Lithuania church life, by the disappearance of social Catholic principles in interpersonal relations, and by the increasing separation between the priest and the believer.

The nucleus of *Alive Spirit* movement was made of Catholic intellectuals (S. Šalkauskis, A. Maceina, P. Jakas, V. Taškūnas, A. Steponavičius, S. Yla, L. Tulaba etc.), who, seeing the caution and hesitation of the authorities of Catholic Church (sometimes reasoned, sometimes – not) to the challenges of secularism, initiated a concentration of the Catholic intelligentsia for the Catholic spirit being an example in social life. They were against an overstated protection of the individual and against a mistrust in the individual's ability to make decisions voluntarily; they defended the necessity to revive the authentic faith hidden deep inside the human, to strengthen his religious aspirations and in that way to cherish Catholic spirituality, without which any reasonable and morally responsible activity is not possible.

SANTRAUKA

Straipsnyje parodoma, kad *Gyvosios dvasios* sąjūdis tarpukario Lietuvoje buvo, viena vertus, inspiruotas katalikybės dvasios gaivinimo pastangų, kurias rodė to meto žymūs Vakarų Europos katalikų intelektualai (filosofai J. Maritainas, E. Mounier, rašytojai P. Klodelis, G. Bernanosas ir kt.), priešinęsi stiprėjančiam sekuliarizmui ir jo keliamiems iššūkiams; kita vertus, konkrečių tarpukario Lietuvos bažnytinio gyvenimo realijų – vis labiau ryškėjančio ne vien elito, bet ir liaudies spartaus nukrikščionėjimo, religinio

RAKTAŽODŽIAI: katalikybė, Bažnyčia, dvasingumas, gyvoji dvasia, katalikiškasis elitas, tikėjimas, religija.

KEY WORDS: Catholicity, Church, spirituality, alive spirit, catholic elite, belief, religion.

sąmoningumo ir religinės praktikos išsiskyrimo, socialinių katalikybės principų žmonių tarpusavio santykiuose nykimo ir kunigo bei tikinčiojo atskirties didėjimo.

Gyvosios dvasios sąjūdžio branduolį sudarė jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai – filosofai ir kunigai (S. Šalkauskis, A. Maceina, P. Jakas, V. Taškūnas, A. Steponavičius, S. Yla, L. Tulaba ir kt.), kurie suprato, kad žmonių tikėjimui atgaivinti neužtenka vien religinio švietimo ar religinės praktikos skatinimo, kas buvo būdinga daugumai to meto katalikiškų organizacijų. Religinis sąmoningumas ir religinė praktika turi būti glaudžiai susijusios. Todėl jie ryžosi patys imtis iniciatyvos telkti inteligentią asmeniniu pavyzdžiu palaikyti katalikiškąją dvasią visuomenėje. Jie gana griežtai pasisakė prieš tuometinės Bažnyčios praktikoje vyravusią pernelyg didelę individo globą ir nepasitikėjimą jo sugebėjimu pačiam rinktis ir sąmoningai apsispręsti, gynė būtinybę gaivinti autentišką tikėjimą, paslėptą giliai žmoguje, stiprinti jo religines aspiracijas ir taip puoselėti dvasingumą, be kurio negalima jokia sąmoninga ir moraliai atsakinga veikla.

ĮVADAS

Tarpukario metais Vakarų Europoje Katalikų Bažnyčia turėjo nemažą autoritetą visuomenėje, tačiau religingumas nebuvo tapęs gyvenimo norma. Visuomenė sparčiai sekuliarėjo, stiprėjo abejingumo ir netgi priešiško katalikybei ir Bažnyčiai nuotaikos, kurias skatino ir palaikė stiprėjantys totalitariniai režimai: vakaruose – fašizmas ir nacionalsocializmas, rytuose – stalininis socializmas.

Katalikų Bažnyčios vadovų ir jos tarnų veikla, skirta tradicinėms veikimo formoms išsaugoti ir atgaivinti, kaip ir pernelyg glaudūs ryšiai su valdančiais, negalėjo patenkinti dalies katalikiškosios inteligentijos, kuri vis labiau visuomenėje pasigedo katalikiškojo idealizmo dvasios. Menka religinė savivoka, negebėjimas parodyti bent kiek gyvensnės iniciatyvos praktiniuose religinio gyvenimo klausimuose, tapęs beveik visuotinė katalikiškos visuomenės dalies žyme, buvo itin jautriai priimamas ir išgyvenamas. Kartu laikytasi pažiūros, kad gaivinti katalikiškąją dvasingumą visuomenėje nėra tik Bažnyčios rūpestis: gaivinant krikščioniškąją bendruomeniškumą

ir puoselėjant krikščioniškąsias vertybes daugiau iniciatyvos turėtų parodyti patys katalikai. Gyvendami gilesnio dvasingumo aplinkoje ir su dalyko išmanymu formuodami gyvenimą, jie galėtų žymiai prisidėti ir prie visuomenės dvasingumo kėlimo.

Bene aktyviausiai šią nuostatą gynė prancūzų katalikai intelektualai, XX a. 3 dešimtmetyje subūrę sąjūdį *Renouveau Catholique*¹. Jame dalyvavo daugelis žymių kūrybinės inteligentijos atstovų, intelektualų ir rašytojų – J. Maritainas, E. Mounier, G. Bernanos, F. Moriakas, P. Klodelis, kurie, apimti religinio nerimo, pozityvistinei civilizacijai sąmoningai priešpriešino krikščionybės vertybes. Tuo buvo siekiama suaktyvinti Katalikų Bažnyčios ir katalikiškosios visuomenės dalies aspiracijas, puoselėti religines vertybes ir burti idealistinės dvasios inteligentus, kurie savo pavyzdžiu rodytų katalikybės socialinę dvasią gyvenime, skatintų tokio dvasinio idealizmo augimą visuomenėje, kartu atverdami duris bendradarbiavimui su abejojančiais ir netgi netikinčiais.

Idėjos, kurias skelbė *Renouveau Catholique* judėjimo atstovai, sulaukė atgarsio ir Lietuvoje. 4 dešimtmečio viduryje kilo *Gyvosios dvasios* sąjūdis, kurį paskatino jaunosios kartos katalikų intelektualai, mėginę atkreipti tikinčiųjų dėmesį į būtinybę kasdieniame gyvenime laikytis moralės normų ir Evangelijos reikalavimų, asmeninio pavyzdžio jėga persemelkti visą socialinį gyvenimą Kristaus mokymu, puoselėti bendruomeninį dvasingumą. Šią iniciatyvą rėmė kunigai (V. Taškūnas, A. Steponavičius, J. Stuobrys ir kt.), jai pritarė filosofai S. Šalkauskis, A. Maceina, P. Jakas ir kiti.

Gyvosios dvasios sąjūdį savo tyrimuo-

se yra palietę tarpukario laikotarpio katalikiškosios socialinės ir kultūrinės minties tyrinėtojai.² Minėto sąjūdžio iniciatyvos įvardijamos ir neseniai išleistoje knygoje *Krikščionybės Lietuvoje istorija*.³ Tačiau jo ištakos ir skelbtos nuostatos nebuvo plačiau nagrinėtos.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti *Gyvosios dvasios* sąjūdžio kilimo prielaidas ir jų atstovų skelbtas nuostatas bei siūlytas priemones katalikiškojo bendruomeniškumo dvasiai visuomenėje gaivinti.

Objektas – *Gyvosios dvasios* sąjūdžio dalyvių skelbti tekstai.

Metodas – kritinė tekstų analizė ir autoriaus išvalgos.

GYVOSIOS DVASIOS SĄJŪDŽIO KILIMO PRIELAIDOS IR NUOSTATOS

Tarpukario Lietuvoje Katalikų Bažnyčia užėmė svarbią vietą visuomenės gyvenime, tačiau stiprėjant sekuliarizmui jos įtaka menko. Katalikiškojo bendruomeniškumo dvasios menkėjimą visuomenėje ypač jautriai išgyveno jaunosios kartos katalikų inteligentai. Spaudoje skelbtuose tekstuose jie išsakydavo nemažai kritiškų minčių dėl Bažnyčios vadovybės santūrios laikysenos gyvenamojo laikotarpio iššūkių akivaizdoje, dėl ko susilaukdavo atitinkamos jos reakcijos.

Pretekstas kritiškesniam požiūriui į Bažnyčią, tuometinę katalikybę, jos vietą ir vaidmenį visuomenėje kilo 1937 m. minint krikščionybės įvedimo Lietuvoje 550-ąsias metines. *Židinyje* pasirodė Jako straipsnis *Ko katalikybė nedavė Lietuvai*, kuriame verifikuojami jos įvedimo nuopelnai Lietuvai, ypač socialinio gy-

venimo srityje. Jako katalikybei kėlė aukštus reikalavimus, ją laikė lemiamą jėgą, kuri turėjo padėti radikaliai pertvarkyti visuomenės gyvenimą, įtvirtinti jame socialinio teisingumo siekį. Todėl ir katalikybės įvedimą jis siekė vertinti per jos keliamų socialinių pokyčių prizmę. Katalikybės laimėjimai šioje srityje Lietuvoje atrodė jam esą kur kas kuklesni nei tikėtasi. Ir tai nenuostabu, nes katalikybė, pasak Jako, patekusi Lietuvon „per biurokratizmo filtrą (t.y. ne grynų pavidalu, atfiltruota). Ji Lietuvai neatnešusi jokių socialinių reformų, nors jos buvo reikalingos.“⁴ Ji nepadarė didesnės įtakos ir luomų santykiams, jų suartėjimui, kas būdinga tikrai christianizacijai. Taigi katalikybė, pasak Jako, turėjusi evangelizuoti visuomenę, suartinti luomus, vos neįvykdyti revoliucijos

socialinių santykių srityje, tačiau šios misijos ji neatliko. Pagrindinė priežastis ta, kad Lietuvon „krikščionybė atėjo su galybe, turtais, teisėmis ir privilegijomis (...), bet užtat ji atėjo be evangeliško turinio.“⁵ Taigi katalikybė, Jako manymu, turėjusi atnešti žymiai daugiau „socialinio raugo“, kuris būtų galėjęs padėti humanizuoti feodalius santykius, o to ji nepadarė. Taigi pasirodė be evangelinio turinio. Taip į katalikybę Jakas žvelgė kaip į savotišką instrumentą, pašauktą padėti humanizuoti žmonių ir atskirų socialinių grupių santykius. Deja, šis instrumentas, pasak Jako, neturėdamas dvasinio prado, pasirodė neveiksmingas: atnešta katalikybės forma, o ne turinys. Be to, ši forma, būdama primes-ta Lietuvai lenkų kunigijos, nepasitarnavo jos žmonių dorai ir moralei ugdyti. Jako teigimu, iki krikščionybės įvedimo Lietuva buvo moraliai tvirta, o su krikščionybe atėjo ir veidmainystė. Jis griežtai atmetė lenkų dvasininkijos reikšimą pažiūrai, kad iki krikščionybės įvedimo Lietuva buvo moraliai degradavusi. Atvirkiščiai, su katalikybe į Lietuvą atkelia-vo neapykanta lietuvių kultūrai ir sena-jam tikėjimui, ilgam sustabdžiusi tautos pažangą. Tačiau svarbiausias Jako prie-kaištas krikščionybei buvo tas, kad „ab-sorbavusi viską ir dirigavusi viskam ne-padarė gyvenimo krikščioniško.“⁶ Tai skola, kurią krikščionybė ir Bažnyčia, Ja-ko manymu, turėtų sugražinti. Tai pa-daryti įmanu ne kuriant naujas forma-lias organizacijas, bet imantis konkrečios veiklos Evangelijos skelbiamiems reika-lavimams įgyvendinti, gaivinti visuome-nės dvasingumą.

Atsiliepdamas į Jako atliktą kataliky-bės nuopelnų reviziją, B. Česnys paskel-bė du straipsnius,⁷ kuriuose kaltino au-torių šališkumu. Tačiau ir pats Česnys nebuvo linkęs objektyviai ir visapusiškai įvertinti katalikybės nuopelnus Lietuvai. Jam rūpėjo išryškinti tik pozityvius mo-mentus nutylint prieštaringsus dalykus. Krikščionybė, įsitvirtinusi per lenkišką dvarą, o bažnyčioje per lenkų kalbą, tu-rėjo neigiamą įtaką lietuvių tautinės sa-vimonės ir saviraiškos raidai, nors tai ir buvo istorinių aplinkybių nulemtas pro-cesas. Tad nenuostabu, kad vienpusiškumo ir šališkumo, kuriais jis kaltino Ja-ką, nepavyko išvengti ir pačiam Čes-niui. Jų požiūriai į krikščionybės nuo-pelnus Lietuvai radikaliai išsiskyrė. Ofi-ciali Katalikų Bažnyčios vadovybė, nors viešai Jako straipsnio nekomentavo, ta-čiau jame dėstytoms pažiūroms neprita-rė, o jo autorių suspendavo.

Nepaisant to, Jakas ir toliau skelbė straipsnius, kuriuose gana kritiškai ir kategoriškai vertino įvairias tuometinės katalikybės ir bažnytinio gyvenimo pu-ses. Tai skatino ir kitus katalikų intelek-tualus drąsiau reikštis ir kritiškiau ver-tinti Bažnyčios pastoracinio darbo prak-tikas, kreipiant dėmesį į autentiško dva-singumo ugdymą, pasauliečių vaidmens Bažnyčioje išplėtimo galimybes. Jie ne-gailėjo kritikos Katalikų Bažnyčiai, ku-ri, jų manymu, savo išorinėmis tikin-čiuosius telkiančiomis organizacinėmis praktikomis menkai pasitarnaujanti ka-talikybės dvasios gaivinimui.

Gaivinti katalikybę išorinėmis prie-monėmis, kuriant naujas organizacijas, netikslinga. „Mums reikia ne tiek nau-

jų organizacijų, kiek gyvosios dvasios, sugebančios gaivinti esančias organizacijas,“ – rašė Stasys Šalkauskis.⁸ Bažnyčios dėmesio autentiško dvasingumo puoselėjimui, o ne tik tikėjimo dalykų mokymui pasigedo ir kiti katalikų intelektualai, manę, kad katalikybės dvasia turėtų pažadinti visuomenėje sąjūdį, kuris padidintų katalikų aktyvumą. Reikia pastebėti, kad tai nebuvo naujiena – toks sąjūdis jau veikė Prancūzijoje.

Bene pirmasis apie tokio sąjūdžio būtinybę prabilo Šalkauskis, 1938 m. *Tiesos kelyje* paskelbęs straipsnį *Gyvosios dvasios reikalai*, kuriame išdėstė pagrindinius jo principus, tikslus ir uždavinius. Pasak Šalkauskio, esminį *gyvosios dvasios* sąjūdžio turinį turėtų sudaryti „tikrojo žmogiškumo realizavimas pagal Kristaus pavyzdį ir Šv. Dvasios šaukimasis ir jos dovanų ugdymas katalikuose.“⁹ Kartu jis nurodė ir 4 pagrindinius *gyvosios dvasios* realizavimo principus: universalizmas, pozityvizmas, krikščioniškasis humanizmas ir Šv. Dvasios kultas.¹⁰ *Universalizmo principas* reiškė, kad jame gali dalyvauti kiekvienas katalikas nepriklausomai nuo to, kokiai partijai jis priklauso. Antanas Maceina sąjūdžio dalyvių ratą suprato dar plačiau, nurodydamas, kad „iš jo neišmetami ir tie, kurie nėra katalikais.“ Be to, sąjūdis neturėtų būti suprstas kaip katalikų akcijos konkurentas: „jis turėtų jį gaivinti, o ne atstoti.“¹¹ *Pozityvizmo principas* reiškė, kad siekiant atgaivinti dvasingumą, būtinas kūrybiškas nusiteikimas, „ne keliant bylas, bet kuriant ir statant galima įveikti susipriešinimą, pašalinti pasipiktinimo progas ir atnaujinti žmo-

nių sąmonėje svarbiausių religinių sąvokų prasmę.“¹² Taip pat imtis veiksmų, kad būtų peržiūrėtos bažnytinės veiklos praktikos, neatitinkančios gyvenamojo laikotarpio reikalavimų. *Krikščioniškojo humanizmo principas* reiškė pastangas keisti požiūrį į patį žmogų. Žmogus naujojoje pastoracijoje traktuotinas „ne tik kaip siela, kurią reikia vesti išganymo keliu,“ bet kaip organiška būtybė, vadinasi, visas žmogus – su kūnu ir siela – ir visame jo gyvenime.“¹³ Taigi į žmogų siūloma žvelgti ne kaip į globos ar vadovavimo reikalingą objektą, bet kaip į būtybę, kuri gali sau vadovauti ir prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. *Šv. Dvasios kulto principas* reiškė, kad „gyvoji dvasia yra Dievo malonių kurstoma ugnis, kuri apšviečia mūsų protą ir nurodo kelią link idealo.“ Todėl žmogus turėtų ją pilnai pasikliauti ir niekada „nesustoti ties nykstančiom žemės gėrybėm,“ o siekti dvasinio gyvenimo pilnatvės.

Šiems Šalkauskio paskelbtiems *Gyvosios dvasios* sąjūdžio principams pritarė visi jo dalyviai, kartu juos gerokai detalizuodami ir papildydami savo išvalgomis. Jau pati *gyvosios dvasios* sąvoka buvo įvardijama skirtingai. Šalkauskiui *gyvoji dvasia* – tai „pastovi dvasinė vidaus įtampa, nukreipta į idealo siekimą.“¹⁴ Maceina šią idėją išreiškė posakiu „krikščioniškasis entuziazmas.“ *Gyvosios dvasios* sąjūdžio tikslas – „parodyti realiai, kas yra Krikščionybė žmogui ir gyvenimui.“¹⁵ Diskusijoje dalyvavusiems kunigams Taškūnui – tai „krikščioniškasis šventojo entuziazmas,“¹⁶ Tulabai – „Dievo malonių kurstomoji ug-

nis, kuri apšviečia protą, uždega širdis ir įkaitina valią,¹⁷ Steponavičiui – *gyvoji dvasia* yra tai, kas „išjudina sielos galias tikybos pažinimo, pamylėjimo ir kūrybingumo linkme.“¹⁸

Sąjūdžio entuziastų retorika ir idealistinis patosas ne visiems buvo suprantamas ir priimtinas. Daliai tikinčiosios visuomenės atrodė, kad šio sąjūdžio iniciatoriai yra beviltiški idealistai, romantikai, jų raginimai utopiški ir to meto sąlygomis tiesiog neįgyvendinami. Be to, tie raginimai buvo dėstomi abstrakčia forma ir priminė daugiau mistikos, o ne realybės dalykus. Tą suprato ir išvalgesni katalikų protai. Maceina perspėjo dėl pernelyg didelio žavėjimosi abstraktybėmis ir pastebėjo, kad „gyvoji dvasia“ vietoj virtusio gyvenimu pamažu virsta teorinių studijų objektu“ ir baiminosi, kad „šiomis studijomis ji nesibaigtų.“¹⁹ Šis baiminimasis buvo ne be pagrindo. Diskusijos apie metafizinę sąvoką *gyvoji dvasia* menkino pasitikėjimą sąjūdžio prasmingumu. Nebuvo vieningos nuomonės ir dėl kviečiamų dalyvauti sąjūdyje bei jų vaidmens ir svarbos. Maceina laikėsi pažiūros, kad sąjūdžio šerdis turėtų būti tik tobulos moralės žmonės, krikščionys entuziastai, savo asmeniniu pavyzdžiu keičiantys gyvenimą, o ne pasyvūs jo stebėtojai. Jie turį nuolat siekti savo dvasios tobulinimo. Taigi, siekti būti kone šventaisiais.

Jako nuomone, katalikui savęs tobulinimas neturėtų tapti savitiksliis. Geros valios ugdymas pirmiausia turi atkurti socialinį teisingumą. Ypač skeptiškai jis vertino katalikiškus „elegantus“: „atgimimo bei reformos reikalas yra pagim-

dęs savotišką krikščionių tipą, kurią tiksliausia būtų pavadinti elegantu <...>. Šio tipo krikščionis ypatingu būdu sau pabrėžęs dvasios kultūrą, kuri turinti būti svarbiausias žmonijos siekis ir gražiausia jos pažiba. Tai medžiagos ir dvasios, kūno ir sielos harmonija. Tai įžanga į palaimintą bendravimą su Kūrėju dangaus karalystėje.“²⁰ Tačiau toks su-kultūrintas, modernus religingumas, nepaisant išpažįstamų katalikybės nuostatų, Jako teigimu, remiasi nekrikščioniškais pagrindais. Jam trūksta esmingiausio elemento – žmogaus meilės, socialinės dvasios. Ši meilė gali atsiskleisti tik dirbant visuomenės labui. Tikrasis krikščionis, siekdamas dorai atlikti savo pareigą, turi nepasitenkinti vien katalikybės socialinių nuostatų deklaravimu, bet konkrečiais darbais padėti jas įgyvendinti. Taigi tarnavimas visuomenei ir artimui konkrečiais darbais geriausiai rodo krikščionišką socialinę dvasią. Tos dvasios apraiškų Jakas ieško paprastų žmonių kasdieniuose darbuose. (*Ją rodė ir savo asmeniniu pavyzdžiu – karo metais slėpė žydus nuo gresiančio pavojaus.*)

Maceina didesnes viltis siejo su katalikiškuoju elitu. Jo nuomone, suaktyvinti savo krikščioniškąsias aspiracijas, dvasiškai atgimti pirmiausiai turėtų katalikų inteligentija ir kunigai. Jie turėtų tapti pavyzdžiu eiliniams piliečiams. Jakui svarbu ir tai, kaip sugebės atsinaujinti ne tik intelektualai, bet ir liaudis. O joje esama ir ne tokių uolių religijos išpažinėjų, abejojančių ir netgi netikinčiųjų. Jakas (iš dalies ir Maceina) nebuvo linkę griežtai atskirti tikinčiųjų nuo netikinčiųjų. Mat, jų nuomone, reikia

įveikti formalųjį Bažnyčios sakralizmą. Bažnyčia turėtų labiau atsigręžti į pasaulį, pademonstruoti katalikybės idėjų kilnumą visiems, tikintiesiems ir netikintiesiems. Visuomenėje tikintieji gyvena kartu su netikinčiais, todėl tolerancija yra būtina sugyvenimo sąlyga.

Bendradarbiavimo su netikinčiais galimybę pripažino ir Maritainas, jis tokio bendradarbiavimo neatmetė netgi su komunistais. Šio bendradarbiavimo tikslas būtų juos paveikti, „išvaduoti iš ateizmo, kuris yra jų klaidų šaltinis.“²¹ Jau nosios kartos lietuvių katalikai intelektualai į bendradarbiavimo su komunistais galimybę žiūrėjo kur kas skeptiškiau. Tai lėmė ir visuomenėje vyraujantis požiūris į komunistus, ir pačių komunistų laikysena. Pogrindinė Lietuvos komunistų partija buvo negausi, išlaikoma ir visiškai priklausoma nuo Maskvos komunistų vadovų, kurie įtariai žiūrėjo į inteligentiją apskritai ir nelaikė jos patikimu proletariato sąjungininku. Vakarų šalyse, ypač Prancūzijoje, komunistai, nors taip pat buvo remiami ir globojami Maskvos komunistų, tačiau kartu gebėjo suformuoti nepriklausomos partijos įvaizdį, aktyviai dalyvavo demokratinuose sąjūdžiuose, todėl ir požiūris į juos buvo tolerantiškesnis. Lietuvoje, nors dalis kairiosios inteligentijos ir sim-

patizavo komunistams, tačiau vengė prisidėti prie jų veiklos. Dar buvo gyvi prisiminimai apie V. Kapsuko vadovaujama vietinių bolševikų nesėkmingas pastangas su raudonosios armijos pagalba įtvirtinti proletariato diktatūrą Lietuvoje. Todėl didesnės visuomenės paramos komunistai nesulaukė. Jų propaguotas prievartos būdas atkurti socialinę teisingumą buvo svetimas, nepriimtinas ir jauniosios kartos intelektualams katalikams.

Nors *Gyvosios dvasios* sąjūdžio dalyviai netikinčiuosius toleravo, tačiau tai nereiškė, kad jie aprobavo tokią situaciją. Netikintysis jiems – tai dar ne ateistas, tai greičiau abejojantysis, kurį reikia įtikinti, patraukti savo pusėn. Iš esmės tai potencialus Bažnyčios narys. Kas kita – ateistas. Jo atžvilgiu tolerancija sunkiai įmanoma, nes jis neigia Dievą ir religiją. O religija kaip tik ir padeda visuomenei išgyventi stiprindama ir palaikydama jos narių solidarumą, o individui suteikia jėgų ieškoti gyvenimo prasmės, turėti viltį sunkiais gyvenimo momentais, ieškoti bendradarbiavimo ir santarvės. Tikėjimo ir dvasinio idealizmo, dvasingumo puoselėjimas yra svarbiausias pastoracinio darbo rūpestis. Kartu iškilo klausimas – kokiomis kryptimis tas dvasingumas turėtų būti ugdomas ir ką reikėtų keisti Bažnyčios praktikoje?

Literatūra ir nuorodos

- ¹ J. Forster. *Jansenistische Einflüsse und ihre Überwindung im Werk von Charles Peguy und Georges Bernanos*. – München, 1967.
- ² A. Sverdiolas. *Kultūros filosofija Lietuvoje*. – Vilnius, 1983.
- ³ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sud. V. Ališauskas. – Vilnius: Aidai, 2006, p. 420–421

⁴ P. Jakas. Ko katalikybė nedavė Lietuvai. // *Židinys*, 1938, nr. 7, p. 68

⁵ Ten pat, p. 68

⁶ Ten pat, p. 69

⁷ B. Čėsnyš. Kai autokritika tiesai nepatarnauja: keletas pastabų dėl P. Jako str. Ko katalikybė nedavė Lietuvai. // *Židinys*, 1938, nr. 13/14,

- p. 703–710; Krikščionybės nuopelnai mūsų tautai. // *Draugija*, 1938, nr. 13/14, p. 377–411.
- ⁸ S. Šalkauskis. Miscellanea. Aedificato nostra: (Gyvosios dvasios reikalu). // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 2, p. 114.
- ⁹ Ten pat, p. 115.
- ¹⁰ Ten pat, p. 118.
- ¹¹ A. Maceina. Ut accendatur. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 7/8, p. 529.
- ¹² S. Šalkauskis. Miscellanea. Aedificato nostra: (Gyvosios dvasios reikalu). // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 2, p. 118.
- ¹³ Ten pat, p. 118.
- ¹⁴ S. Šalkauskis. Degančios širdys, vienykitės. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 6, p. 420.
- ¹⁵ A. Maceina. Ut accendatur. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 7/8, p. 530.
- ¹⁶ V. Taškūnas. Belaukiant šventųjų. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 9, p. 624–628.
- ¹⁷ L. Tulaba. Girtavimas – „gyvosios dvasios“ stabdys. // *Tiesos kelias*, 1939, nr. 7/8, p. 532.
- ¹⁸ J. Steponavičius. Gyvosios dvasios reikalu. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 6, p. 247.
- ¹⁹ A. Maceina. Ut accendatur. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 7/8, p. 529.
- ²⁰ P. Jakas. *Socialinė krikščionybė*. – Kaunas 1939, p. 224–225.
- ²¹ J. Maritain. *Humanizm integralny: Zagadnienia doczesne i duchowne nowego swiata chrzescijanskiego*. – London: Veritas, 1960, p. 46.

B. d.